

Landschapsecologie en WLO

De landschapsecologie is inmiddels een gevestigde wetenschap. Toch gaan de biodiversiteit en de kwaliteit van het landschap in Nederland en Vlaanderen nog steeds achteruit. Kunnen we met ons vakgebied dan niet meer positieve impact hebben op landschapsveranderingen? En als we menen van wel, hoe dan? Op die vragen gaat dit artikel in.

Landschap is maakbaar. Daarover bestaat geen discussie. In onze streken is er haast geen enkele plek die niet door mensen gemaakt is. Maar is dat maken van het landschap ook stuurbaar? Dit is veel minder duidelijk en evident. De ervaringen van de laatste decennia hebben het geloof in de stuurbaarheid aan het wankelen gebracht. Hoewel we erg veel landschapsvormende factoren kennen en hun werking begrijpen, betekent dat nog niet dat we die factoren ook gemakkelijk en succesvol kunnen manipuleren en zo het landschap kunnen vormen dat we als maatschappij wensen. Integendeel, veel van de initiële doelstellingen, mooi weergegeven in ruimtelijke plannen en geflankeerd door politiek beleid en technische instrumenten, worden uiteindelijk niet gerealiseerd of worden verdrongen door andere doelstellingen en ontwikkelingen. Een kleine wijziging in de wereldolieprijzen kan leiden tot een drastische ommekeer in de teelt van biomassa voor energie, met ingrijpende consequenties voor concrete landschappen in grote delen van Europa. Lokale en mondiale transformatieprocessen lopen door elkaar heen, beïnvloeden elkaar en sturen de landschapsontwikkeling en de landschapsinhoud.

Vijftientig jaar landschapsecologie

De landschapsecologie is groot geworden en breed ontwikkeld met een verscheidenheid aan deeldisciplines. Voor de praktijk van ruimtelijke planning, inrichting en beheer, zijn er sterk aansprekende concepten en me-

thoden ontwikkeld die enthousiast door beleidmakers zijn opgepikt. Het idee van de ecologische netwerken (met de Ecologische Hoofdstructuur als prototype) heeft een ruime weerklank gekregen en is, op verschillende schaalniveaus, een leidraad voor ruimtelijke planning in het buitengebied geworden (Jongman & Pungetti, 2004; Opdam et al., 2006). De ecohydrologie heeft verstrekkende inzichten opgeleverd die de omgang met water in relatie tot natuur wezenlijk veranderd hebben. 'Ruimte voor water' is een sleutelbegrip geworden voor meer dan het waterbeleid alleen. Maar hoe is het wat dat betreft gesteld met het onderzoek dat op een of andere manier de specifieke kenmerken van landschap en milieu wilde typeren, de kwaliteit vatten, zodat ze een grondslag voor de ruimtelijke planning konden worden? De landschapsecologische kartering Nederland, de ecodistricten, de traditionele landschappen en dergelijke, het is zoeken naar de doorwerking ervan. Wetenschappelijke kennis accumuleerde, het landschapsecologische jargon vond zijn weg in de beleidstukken, aan hogescholen en universiteiten wordt landschapsecologie gedoceerd, maar toch gaan de biodiversiteit en de kwaliteit van het landschap in Nederland en Vlaanderen nog steeds achteruit, om over de rest van Europa maar niet te spreken. Hoe kunnen we met ons vakgebied en al onze kennis landschapsveranderingen positief beïnvloeden? Die vraag proberen we in dit artikel te beantwoorden. De rol van verbeterde technische middelen of van deeldisciplines die meer aandacht ver-

GEERT DE BLUST,
JERRY VAN DIJK,
FRANS BEEKMAN,
ANNET KEMPENAAR,
PAUL OPDAM, BAS
PEDROLI, MATTHIJS
SCHOUTEN, ESTHER
TURNHOUT, GEERT
VINKE, MARIËLLE VAN
DER ZOUWEN

Drs. G. De Blust Instituut voor natuur- en bosonderzoek. Kliniekstraat 25 1070 Brussel, België geert.deblust@inbo.be
Dr. J. van Dijk Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling Universiteit Utrecht
Dr. F. Beekman Den Haag
Ir. J. Kempenaar Alterra Wageningen UR
Prof. Dr. P.F.M. Opdam Alterra Wageningen UR
Dr. G.B.M. Pedroli Alterra Wageningen UR
Prof. Dr. M.G.C. Schouten Staatsbosbeheer, Driebergen
Dr. E. Turnhout Leerstoelgroep bos- en natuurbeleid Wageningen UR
G.B. Vinke GBV Producties, Zoetermeer
Dr. M.W. van der Zouwen Leerstoelgroep bos- en natuurbeleid Wageningen UR

dienen, wordt niet besproken; wel het belang van de visie op het begrip landschap en van de doorwerking daarvan in kennisopbouw en beleidonderbouwing.

Opgaven voor de toekomst

Pedroli (dit nummer) wees al op de subjectiviteit in de definitie van landschap volgens de Europese Landschapsconventie: *an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors*. Centraal element is de perceptie van het landschap. Voor de landschapsecologie en de WLO, heeft dit belangrijke consequenties. Willen we de totaliteit van het landschap vatten, dan zullen de economische, sociaal-culturele en esthetische aspecten van het landschap eveneens, en in samenhang met het ecologische en het fysische, bestudeerd moeten worden. Deze opgave ligt in de ontwikkelingslijn van het vakgebied. Nieuwe kennis en inzichten werden verkregen door de integratie van de deelwetenschappen (geografie en ecologie) en probleemgericht onderzoek leidde tot toepassingen in alle facetten van het ruimtelijk, natuur-, milieu- en ontwikkelingsbeleid. Multidisciplinair onderzoek belichtte in impact- en scenariostudies problemen vanuit verschillende wetenschappelijke invalshoeken, overwegend natuurwetenschappelijke met uitstapjes naar de sociale en economische wetenschappen. In de meeste gevallen bleven de afzonderlijke disciplines naast elkaar werken, op een uitzondering als de ecohydrologie na. Integratie tot interdisciplinair of zelfs transdisciplinair onderzoek bleef uit.

Ondertussen constateren we dat de landschapsecologie maar moeizaam greep krijgt op complexe ruimtelijke problemen en dat we weinig afdoende antwoorden en richtlijnen produceren of in elk geval dat er maar weinig echt succesvol toegepast worden. Nochtans worden multifunctionaliteit en integratie van functies als noodzakelijke strategie gezien om tot een duurzame ruimtelijke ontwikkeling te komen (Brandt & Vejre, 2003). En

dus moet ons vakgebied en de werkgemeenschap veel meer inzetten op interdisciplinair en transdisciplinair onderzoek en kennisopbouw. Interdisciplinariteit staat voor projecten waarbij verschillende academische disciplines op zo'n manier samenwerken dat ze gedwongen zijn hun traditionele onderzoeksgrenzen te overschrijden om een gezamenlijk doel te bereiken. Transdisciplinariteit verwijst naar projecten die academisch onderzoek van verschillende disciplines combineren met kennisopbouw door participatie van betrokkenen (Tress et al., 2003). Het op elkaar betrekken dus van kennis over de verschillende lagen van het landschap door samenwerking van de actoren die er actief zijn. Logisch, maar waarom is het nog niet gebeurd? En wie moet die verbindingen maken?

Erkennen verschillen sleutel voor integratie

Een interdisciplinaire aanpak en integratie van kennis maken pas kans van slagen wanneer iedereen van een gedeeld begrippenkader uitgaat. Met landschap kan hier al een probleem opduiken. Het begrip mag dan gedefinieerd zijn, de betekenis en inhoud die individuen eraan geven, kunnen echter sterk verschillen. Dit is te begrijpen als men het begrip ontrafelt volgens twee assen (figuur 1). De eerste as geeft de individuele betekenis weer, met aan de ene kant de opvatting van het landschap als fysisch systeem, objectief meetbaar en generaliseerbaar, en aan de andere kant de opvatting van het landschap als de individuele, subjectieve en daardoor niet generaliseerbare beleving. Dwars op deze as staat een tweede die de maatschappelijke betekenis van landschap weergeeft. Aan de ene kant van deze as staat landschap als decor voor al ons handelen en collectief geheugen, aan de andere kant het landschap als een verzameling functies en diensten waar we met zijn allen, op allerlei wijzen, gebruik van maken. Als onderzoeker, beleidsmaker of betrokken burger nemen we op

die assen een positie in die niet vastligt maar wisselt naar gelang onze rol. Concrete landschappen zijn dus multi-interpretabel en veranderingen van landschappen zullen dan ook op een verschillende manier ondervonden en gewaardeerd worden. In een samenwerkingsverband, bij inter- en transdisciplinaire projecten, is het dan zaak de positie van de betrokkenen te expliciteren en hanteerbaar te maken. Het erkennen dat men verschillende posities kan innemen en het streven om aan die verschillende betekenissen recht te doen, betekent dat de landschaps-ecologie actief bezig moet zijn met alle lagen die betekenis geven aan het landschap en de integratie daarvan mogelijk moet maken. Als op deze geïntegreerde manier over het landschap gecommuniceerd wordt, kan het niet meer het laatste onderdeel van het beleid zijn, dat pas aandacht krijgt wanneer de ruimtelijke aanspraken van de afzonderlijke sectoren geregeld zijn. Integendeel, landschap kan het kader en doel worden van elk beleid. Waar een ecotoop in de landschaps-ecologie wel eens gedefinieerd wordt als de ruimtelijke weergave van een ecosysteem, is het landschap op te vatten als de visualisatie van het geheel aan maatschappelijke processen in een bepaald gebied.

Integratie blijkt niet alleen moeilijk door het ontbreken van een gemeenschappelijk begrippen- en analysekader, maar ook door willen behouden van de autonomie en het verdedigen van de eigen discipline. Door een volledige integratie zouden de logica en de methode van de discipline verzwakken, terwijl ze bij een onafhankelijke doorontwikkeling sterker en geloofwaardiger worden. Dat is ook nodig, zo wordt gesteld, omdat de ervaring is dat bij geïntegreerd onderzoek soms specifieke aspecten (bijvoorbeeld sociaalwetenschappelijke) er 'wel even bij gedaan worden' door de andere disciplines, assimilatie dus in plaats van integratie. Niet zelden leidt dit in de ogen van de genegeerde discipline tot minderwaardige resultaten. Een onafhankelijke toets blijft dus nodig.

Een nieuwe rol voor de WLO?

Deze barrières helpen doorbreken zou een nieuwe opdracht van de WLO kunnen zijn. Door een platform te bieden waar de methoden en voorwaarden voor inter- en transdisciplinair onderzoek besproken en getoetst worden, kan de WLO als katalysator voor integratie en duurzaamheidgericht onderzoek optreden. Deze rol is de WLO op het lijf geschreven, omdat zij tenslotte een Werkgemeenschap is van professionals die vanuit de praktijk van onderzoek en toepassing van onderzoeksresultaten in beleidsvorming en -implementatie beschikken over een grote dosis ervaring op het gebied van inter- en transdisciplinair werken. Bovendien beschikt de

Figuur 1 Landschap, multi-interpreteerbaar.

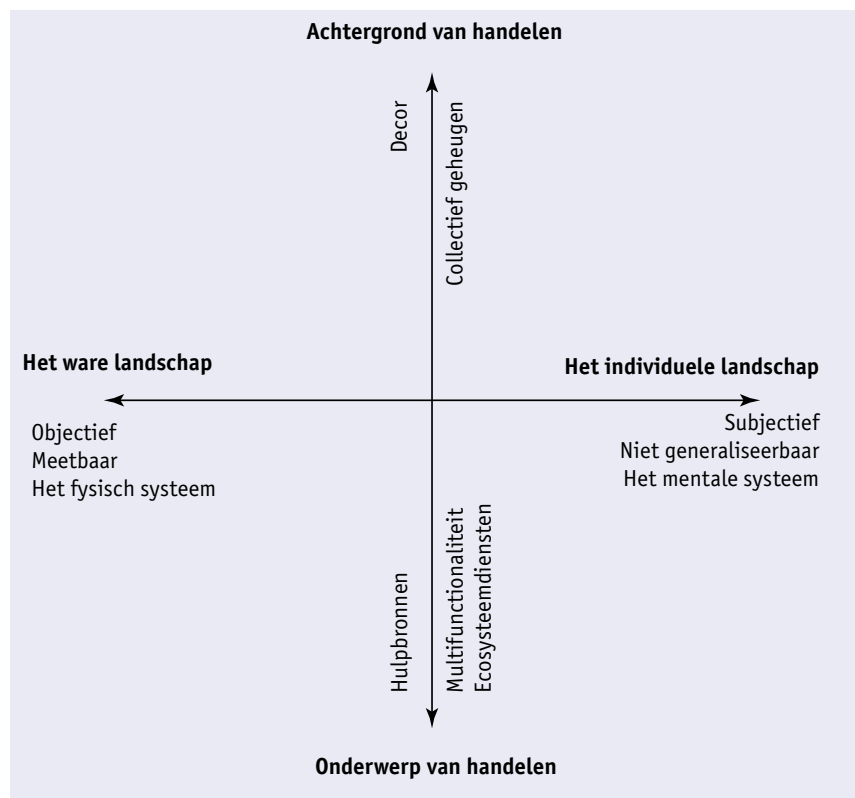


Foto Harry van Oosterhout,
bvbeeld.nl.
Werkzaamheden in de uiterwaarden
van de Nederrijn in het kader
van de rivierverruiming.



WLO als één van de weinige beroepsverenigingen over een eigen wetenschappelijk forum in de vorm van het tijdschrift LANDSCHAP waarin een dergelijke discussie gevoerd en gecommuniceerd kan worden.

Om als katalysator voor de integratie van verschillende vormen van kennis over alle betekenislagen van het landschap te kunnen dienen, denken we dat de WLO op een nieuwe manier zal moeten gaan werken, dicht op de huid van de actualiteit en met meerdere partners (tabel 1). De maatschappelijke relevantie en de medewerking van alle betrokkenen bij het landschap zullen pas gegarandeerd zijn als die werkwijze aansluit bij het debat dat gevoerd wordt, bij de keuzen die gemaakt moeten worden, bij de ruimtelijke ontwikkelingen die bezig zijn. Er moet dan ook worden gestreefd naar een sterke en daadkrachtige WLO, die met beide benen in het maatschappelijke debat over landschap en ruimtelijke ontwikkelingen staat en een niet te missen gesprekspartner op dat terrein is.

Methoden om kennisintegratie mogelijk te maken en ontwerpende methoden kunnen geanalyseerd en uitgeprobeerd worden tijdens intervisie en klankbordgroepen die naar aanleiding van lopende en nieuw te starten projecten opgezet worden. Studiegebieden zouden Nationale landschappen (in Nederland) of regionale landschappen (Vlaanderen) kunnen zijn. Daarbij wordt, meer dan tot nu toe het geval was, samengewerkt met de diverse disciplines en met de instituties die onderzoek en kennis bundelen en organiseren (onder andere SWOME, sociaalwetenschappelijk onderzoek voor milieu en energie, landschapsarchitecten, NWO, RMNO, raad voor ruimtelijk milieu- en natuuronderzoek). De agenda mee bepalen en ervoor zorgen dat landschap het uitgangspunt en niet het sluitstuk van beleid wordt, betekent dat de WLO vanuit en door die integratie snel moet reageren op actuele onderwerpen, door discussiedagen te organiseren, in de pers te komen, gerichte boodschappen uit te zenden en

belanghebbenden aan te spreken. Die belanghebbenden kunnen andere professionals zijn zoals verenigd in NIROV en Habiforum, instellingen als het Planbureau voor de Leefomgeving, de overheid van rijk tot – en misschien in toenemende mate – gemeenten, waterschappen en betrokken burgers. Een aparte plaats neemt het onderwijs in. De WLO zorgde in het verleden al voor hoogleraren landschapsecologie en voor een studieboek (Van Dorp et al., 1999), maar in hoeverre worden studenten echt vertrouwd gemaakt met integrerende methoden voor landschapsonderzoek en zijn ze klaar voor inter- en transdisciplinaire projecten? Er kunnen studie- en discussiedagen over kennisintegratie in lopend onderzoek en beleid worden opgezet en de werkgemeenschap kan reageren op actuele ontwikkelingen, maar het meest belangrijk is dat het onderwijs ook effectief in deze richting evolueert. Waarom dus niet de studieprogramma's op dit aspect doorlichten en stimuleren dat meewerken in effectieve inter- en transdisciplinaire projecten een onderdeel van de opleiding wordt?

Conclusies

De landschapsecologie en de Werkgemeenschap voor Landschapsecologisch Onderzoek staan voor een keerpunt. Onderzoek en kennis over duurzaamheid ('sustainability science') vragen om andere methoden en expertise dan de klassieke, eerder eng analytische en gecompartmenteerde, aanpak die in het grootste deel van het landschapsecologisch onderzoek tot nu toe gevolgd werd. De snelheid, diepgang en complexiteit van de landschapsontwikkeling, van de causale relaties die er toe leiden, van de betrokkenen die ermee te maken hebben en van de schaal waarop ze gebeurt, maken dat integrerende onderzoeksmethoden dringend ontwikkeld moeten worden. "Waar je vroeger vocht voor je vakgebied, vecht je nu voor interdisciplinariteit" was de kernachtige verwoording

	<i>Kennis integratie</i>	<i>Landschap in de samenleving</i>
Hoe?	Intervisie / klankbord Zelf leren Studiegebieden Ontwerpend onderzoek	Reageren / debat / snel in de media Discussiedagen over een actueel onderwerp (studiegebieden)
	Onderwijs	
Met wie / voor wie?	Landschapsarchitecten SWOME RMNO NWO ...	Nirov / Habiforum Natuur & Milieu Overheden / gemeenten Projectontwikkelaars "Apeldoorn" Media ...
Door wie?	De jonge creatieven	De geoefende netwerkers

waarmee iemand tijdens de workshop de opdracht voor een vernieuwde WLO schetste. Misschien moet een nieuwe WLO ook een nieuwe naam krijgen: Werkgemeenschap voor Landschapsonderzoek. De uitnodiging naar andere disciplines en kennisdomeinen wordt daardoor veel duidelijker.

Tabel 1 de nieuwe WLO: opdrachten en partners

Literatuur

- Brandt J. & H. Vejre (eds.), 2003.** Multifunctional Landscapes. Volume I – Theory, Values and History. Southampton. Wit Press.
- Dorp, D. van, K.J. Canters & J.T.R. Kalkhoven 1999.** Landschapsecologie: natuur en landschap in een veranderende samenleving. Amsterdam. Boom.
- Jongman R. & G. Pungetti (eds.), 2004.** Ecological Networks and Greenways. Concept, Design, Implementation. Cambridge. Cambridge University Press.
- Opdam P., E. Steingröver & S. van Rooij. 2006.** Ecological networks: A spatial concept for Multi-actor planning of sustainable landscapes. Landscape and Urban Planning, 75: 322-332.
- Tress B., G. Tress & A. van der Valk (2003).** Interdisciplinarity and transdisciplinarity in landscape studies – the Wageningen DELTA approach. In: B. Tress, G. Tress, A van der Valk & G. Fry (eds.). Interdisciplinary and Transdisciplinary Landscape Studies: Potential and Limitations. DELTA series 2, Wageningen, 8-15.